

ف

مرکز مدیریت حوزه علمیه خراسان

مرکز مدیریت حوزه علمیه خراسان

مدرسه علمیه نرجس سلام الله علیها

شهرستان کاشمر

تحقیق پایانی سطح دو (کارشناسی)

عنوان:

حضور قلب در نماز

استاد راهنما :

جناب آقای محمود صمدی

استاد داور :

جناب آقای دکتر جواهری

پژوهشگر :

زهرا پورعلی

تقدیم

عاشقانی که ہمیشنان قرآن بودند و در راه رسیدن به معشوق جان خویش را مخلصانه فدا کردند
و عزت و شرف و سرافرازی را برای امت اسلام به ارمغان آوردند.

همه منتظران حقیقی امام زمان عجل الله تعالی فرجه

که به شوق دیدارش زنده اند.

تقدیر و شکر

سپاس خدایی را که طاعتش موجب قربت است و به شکر اندرش مزید نعمت، خدایی که ما را آفریده و او اولیاء خویش را برای هدایت ما فرستاد و محبت آنها را در دل ما جای داد. قلم را به ما شناساند تا راه معرفت او را بیابیم و شکر نعمتش که زاریم. بر خود لازم می دانم که تقدیر و شکر خود را نشانار استاد محترم

جناب آقای محمود صدیقی

که بارها سبانی های خویش مراد تهیه این مجموعه یاری نمودند و همچنین مدیریت محترم مدرسه علمیه حضرت زرجس سلام... علیها

و بویژه:

سرکار خانم مظفری، سرکار خانم باقری، سرکار خانم ضرابی

و از دیگر اساتید محترم مدرسه علمیه زرجس (سلام الله علیها) به خاطر زحمات بی دریغشان

و در آخر نیز از همسر و فرزندم شکر می نمایم که مراد این کار یاری رسانده اند.

چکیده

عنوان این رساله "حضور قلب در نماز" است که با هدف بیان اهمیت حضور قلب و ثمرات و فواید آن در نماز می باشد، و اینکه حضور قلب شرط قبولی نماز در دین اسلام بوده و از آن جا که نماز پایه و اساس دین است ایجاد حضور قلب در نماز اهمیت بیشتری پیدا می کند که در این جا عوامل ایجاد حضور قلب و موانع حضور قلب به رشته تحریر درآمده است. روش تحقیق در این رساله به صورت کتابخانه ای بود که از منابع مختلفی استفاده شده است. از جمله منابع لغوی؛ منابع و کتب تفسیری مثل "تفسیر نمونه مکارم شیرازی" و در "تفسیر المیزان سیدمحمد حسین طباطبایی" و منابع حدیثی مانند "اصول کافی کلینی" و کتب عرفانی، مانند «حضور قلب در نماز» امام خمینی رحمه الله و «چهل حدیث» امام خمینی رحمه الله و کتب محققین و علما مانند «قصه های نماز» حسن جلالی عزیزیان و «هزار و یک حکایت اخلاقی» اثر محمدحسین محمدی و «نماز معراج خاکیان» عزیزا... محمدی.

این رساله شامل چهار فصل می باشد: فصل اول: معنای قلب و معنای حضور قلب و بیان تأثیر حضور قلب در نماز. فصل دوم: بیان ثمرات مراتب و اهمیت حضور قلب و بررسی آن در قرآن و سنت. فصل سوم: بیان موانع حضور قلب از قبیل موانع درونی و بیرونی
فصل چهارم: بررسی عوامل حضور قلب در نماز.

در دین مقدس اسلام به نماز اهمیت فراوانی داده شده و از قول ائمه معصومین علیهم السلام نقل شده: کسی که نماز را سبک بشمارد در قیامت از شفاعت پیامبر و ائمه محروم می شود و نماز مرز میان اسلام و کفر می باشد و از طرفی فرموده اند نمازی اهمیت دارد و مورد قبول درگاه الهی می باشد که همراه با حضور قلب باشد و نماز بدون حضور قلب در هم پیچیده می شود و به صورت نماز گزار زده می شود. برای ایجاد حضور قلب در نماز باید چیزهایی که مانع حضور قلب است را بشناسیم و آنها را برطرف کنیم که مهمترین آنها حب دنیا و دنیا دوستی است که باعث می شود دائماً فکر در انحطاط باشد و باعث هرزه گردی خیال می شود و داخل نماز هم انسان به فکر دنیا و حل مسائل دنیایی و رسیدن به مادیات می باشد و از توجه به مفاهیم و عمق معنای نماز غافل و دچار وسوسه های شیطانی می شود. عوامل ایجاد حضور قلب که مهمترین آنها خشوع است باید شناسایی شود و مورد تقویت قرار گیرد. حضور قلب عوامل مختلفی دارد که به یک بار نمی شود همه آنها را در خود عملی کنیم و یک روزه تصمیم بگیریم که نماز با حضور قلب کامل داشته باشیم بلکه باید مرحله به مرحله با تمرین و تکرار این عوامل را در خود تقویت کنیم تا بتوانیم نسبتاً یک نماز با حضور قلب داشته باشیم..

قلب انسان دائماً در حال دگرگونی و انحطاط است و به یک بار نمی شود به آرامش کامل قلب برسیم.

کلید واژه: حضور قلب، خشوع، نماز، صلاه.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	الف - مقدمه
۳	ب) تعریف و تبیین موضوع
۳	ج) ضرورت و اهداف موضوع
۳	د) فواید و اهداف تحقیق
۴	هـ) پیشینه موضوع
۴	و) سوالات تحقیق
۵	ز) فرضیه تحقیق
۵	ح) روش تحقیق
۵	ط) ساختار تحقیق
۶	ی) تعریف مفاهیم و اصطلاحات

فصل اول: معنای قلب و معنای حضور قلب و بیان ثمرات حضور قلب در نماز

۸	الف) معنای قلب
۱۰	- قلب در کلام خدا
۱۰	ب) حضور قلب چیست
۱۱	ج) رابطه نماز و حضور قلب
۱۳	۱) حضور قلب حقیقت و روح نماز است
۱۴	۲) عبادت بدون حضور قلب ناقص است
۱۷	۳) قلب انسان دائماً در دگرگونی است
۱۸	د) وجوب حضور قلب موجب عسر و حرج
۱۹	هـ) حضور قلب در نماز بزرگان

فصل دوم: بیان اهمیت حضور قلب در قرآن و روایات

- الف) ثمرات حضور قلب..... ۲۱
- ۱) ثمرات حضور قلب در دیدگاه دینی..... ۲۱
- ۱-۱ فنای اراده نفس و قوای آن در اراده حق..... ۲۱
- ۲-۱ اقبال حضرت حق و رفع حجابها..... ۲۴
- ۲) آثار حضور قلب در نماز از دیدگاه روان‌شناسی..... ۲۵
- ب) روایات و اهمیت حضور قلب در نماز..... ۲۹
- ج) شواهدی از قرآن و سنت در حضور قلب در عبادتها..... ۳۱

فصل سوم: موانع حضور قلب

- الف) موانع بیرونی..... ۳۶
- وسوسه‌های شیاطین در نماز..... ۳۸
- ب) موانع درونی..... ۳۸
- ۱) هرزه‌گردی خیال..... ۳۸
- ۲) حب دنیا..... ۳۹
- ج) درمان..... ۴۲
- ۱) درمان هرزه‌گردی خیال..... ۴۲
- ۲) درمان حب دنیا..... ۴۵
- ۲-۱ درمان علمی از طریق علم به مفساد حب دنیا..... ۴۵
- ۲-۲ درمان عملی حب دنیا..... ۴۶
- ۳) غفلت، مخالف روح و حقیقت نماز..... ۴۸

فصل چهارم: عوامل حضور قلب

- الف) تعیین مکان مخصوص..... ۵۰
- ب) اقسام اسباب مشغولی دل..... ۵۰
- ۱) امور خارجییه ظاهریه..... ۵۰
- ۲) اسباب باطنیه..... ۵۱
- ج) یاد مرگ و نماز وداع..... ۵۵
- د) خشوع..... ۵۶

هـ) مواظبت چشم و گوش در حال نماز.....	۵۸
و) فراغت وقت.....	۵۸
ز) فراغت قلب.....	۶۰
ح) توجه به اسرار باطنی نماز.....	۶۲
ط) دعا و خواستن حضور قلب.....	۶۳
ی) نوافل جبران فرایض را می کند و سبب قبولی آنها می شود.....	۶۳
نتایج تحقیق.....	۶۵
پیشنهادات.....	۶۷
منابع.....	۶۸

کلیات تحقیق

الف) مقدمه

امیرالمومنین علی علیه السلام در توصیف قلب ابراز شگفتی نموده و درباره آن می فرماید:

"شگفت ترین عضو انسان دل اوست و دل، مایه هایی از حکمت و مایه هایی از ضدحکمت دارد. اگر امید و آرزو به آن دست دهد، طمع خوارش گرداند و اگر طمع در آن سربردارد، آزمندی نابودش کند و اگر نومیدی بر آن مسلط شود، اندوه، وی را بکشد و اگر خشم بر روی عارض شود، کینه لبریزش کند و اگر خشنودی یارش شود، احتیاط را از یاد برد و اگر ترس آن را در رسد، بر او حذر کردن او را گرفتار خود سازد و اگر احساس امنیت فراگیردش، غفلت آن را دریابد و اگر نعمت به سراغش آید، غرور و نخوت آن را فرو گیرد و اگر مصیبتی به آن در رسد، ثروت، آن را به طغیان در اندازد و اگر تهیدستی آزارش دهد، گرفتاری او را به خود مشغول سازد و اگر گرسنگی بر او سخت گیرد، از ضعف، زمین گیر شود و اگر سیری او را از حد بگذرد، پری شکم او را به رنج افکند، باری هر تفریطی برایش زیانبار است و هر افراطی برایش تباهی آفرین^۱.

این سخن نشانگر این است که قلب انسان مهمترین عضو بدن می باشد و اگر قلب آرامش داشته باشد تمام اعضای بدن در حال طمأنینه به سر می برند و اگر قلب در حال انحطاط و ناآرامی باشد اگر انسان از همه امکانات مادی برخوردار باشد بازهم به آرامش واقعی که در قرآن و روایات به آن اشاره شده دست نمی یابد و نمی تواند یک زندگی خوب و آرام داشته باشد. در نتیجه نمی تواند به خوبی عبادت پروردگار را به جای آورد و آن گونه که شایسته است با خداوند به مناجات و راز و نیاز بپردازد.

از آنجا که مهمترین عبادات نماز با حضور قلب می باشد برآن شدیم که با تدبر در آیات و روایات مربوط به حضور قلب به بررسی اهمیت و بیان فواید حضور قلب در نماز بپردازیم و بررسی کنیم که چه چیزهایی ما را از انجام بهترین عمل که نماز با حضور قلب است باز می دارد و مانع رسیدن به این کمال در انسان ها می شود و چه عواملی ما را یاری خواهد کرد که به هدف مطلوب که انجام دادن نماز با حضور قلب در طول شبانه روز می باشد برسیم و با این عمل بهتر بتوانیم بندگی خدای متعال

۱. محمد محمدی ری شهری "میزان الحکمه" ترجمه حمیدرضا شیخی، قم، دارالحدیث، ۱۳۸۵، ج دهم، ص ۲۸۱

را به جای آوریم و شایسته مقام مهمی که همان خلیفه الهی است باشیم. بهترین راه تشکر از خداوند نماز خواندن است. نماز با توجه و با حضور قلب هر چه تمام تر.

در این تحقیق به بررسی حضور قلب در نماز می پردازیم که بعد از کلیات تحقیق فصل اول آن در مورد اهمیت حضور قلب معنای قلب و معنای حضور قلب و ویژگی های قلب انسان که دائماً در حال دگرگونی است و همیشه به یک حالت ثابتی قرار نمی گیرد و اینکه حضور قلب چه تأثیری در نماز دارد.

فصل دوم به بیان اهمیت حضور قلب در قرآن و روایات و ثمرات حضور قلب پرداخته .

فصل سوم موانع حضور قلب در نماز و چیزهایی که باعث می شود حضور قلب از انسان دور شود و دچار وسوسه های شیطانی شود . فصل چهارم در این فصل بررسی شد که چه چیزهایی در نماز برای انسان حضور قلب می آورد و چه راهکارهایی را باید به کار گیرد تا بتواند نمازی با حضور قلب به جای آورد که مطلوب خداوند باشد و فرشتگان آن را بالا ببرند و به صورت نوری در پرونده اعمال او ثبت شود و چراغی باشد برای تاریکی قبر و قیامت نه اینکه برگردد و به کمر نمازگزار بخورد و موجب لعن و نفرین او شود.

ب) تعریف و تبیین موضوع

در این تحقیق به بررسی حضور قلب در نماز پرداختیم که معنای قلب و معنای حضور قلب، اهمیت و ثمرات حضور قلب در نماز مورد بررسی قرار گرفته. همچنین بیان اهمیت حضور قلب در قرآن و روایات و اینکه در دین مقدس اسلام از قول پیامبر صلی الله علیه و اله و ائمه معصومین علیهم السلام حضور قلب در نماز از جایگاهی والایی برخوردار می باشد و شرط قبولی نماز است و بیان کردیم که چه چیزهایی مانع از آن می شود که انسان بتواند نمازی با حضور قلب به جای آورد و ادای تکلیف نماید و چه عواملی اگر ایجاد شود باعث می شود که حضور قلب در نماز به وجود آید و یک نمازی که مطلوب حضرت حق است به جا آوریم.

ج) ضرورت و اهمیت موضوع

۱. علاقه شخصی به بحث نماز و مخصوصاً به نماز با حضور قلب.
۲. روشن شدن مسائل و پیدا کردن جواب سوالاتی که در این زمینه برای خودم وجود داشت.
۳. نوشتن یک مقاله مهم کاربردی که بتواند مورد استفاده علاقه مندان قرار گیرد.
۴. آشنایی با نماز و حضور قلب مخصوصاً از لسان قرآن و روایات و کلام بزرگان دین.

د) فواید و اهداف تحقیق

- ۱- مورد استفاده برای محققین علوم دینی و اسلامی و انسان های مومنی که بخواهند بیشتر و بهتر خدا را عبادت کنند و با خواندن نماز با حضور قلب بیشتر شکر خالق خود را به جای آورند .
- ۲- برای شناختن بهتر و بیشتر این فریضه الهی که در دین اسلام دارای اهمیت فراوانی می باشد و به عنوان پایه و ستون دین معرفی شده است.
- ۳- توجه به آیات قرآن و روایات مربوط به حضور قلب و بیان ویژگی های نماز معصومین مخصوصاً آیاتی که در زمینه نماز می باشد و بیان ویژگی هایی که خداوند برای نمازگزار واقعی قرارداد داده است.
- ۴- عوامل موثر در حضور قلب و موانع آن .
- ۵- بیان مفهوم حضور قلب

هـ) پیشینه ی موضوع

تاکنون کتاب های فراوانی درباره نماز نوشته شده از قبیل «عین الحیات» محمدباقر مجلسی، «میزان الحکمه» محمدی ری شهری، «آداب الصلاه» روح الله خمینی، «اصول کافی» کلینی، «حضور قلب در نماز» حسن قدوسی زاده، که به بررسی اجزاء و افعال نماز پرداخته و سعی کرده اند که مسلمانان مخصوصاً جوانان را به امر نماز تشویق نمایند، اما کمتر به فکر این بوده اند که به بررسی حضور قلب در نماز پردازند و در مورد حضور قلب که مهمترین چیز در نماز می باشد زیاد کار نشده. با بررسی و مطالعه آثار محققین و اندیشمندان و کتاب های تفسیری به مطالبی در مورد حضور قلب در نماز برخورد کردم از جمله "تفسیر نمونه ناصر مکارم شیرازی" و "تفسیر المیزان محمدحسین طباطبائی" و کتاب های عرفانی مثل "حضور قلب در نماز روح الله خمینی رحمه ا... علیه".

و) سوالات تحقیق

۱- رابطه حضور قلب با نماز چگونه است؟

۲- چرا در اسلام به نماز با حضور قلب توجه فراوانی شده است؟

۳- چرا خداوند در قرآن سفارش زیادی به نماز فرموده است؟

۴- موانع حضور قلب در نماز چیست؟

۵- چگونه موانع حضور قلب در نماز برطرف می شود؟

۶- عوامل ایجاد حضور قلب در نماز چیست؟

۷- درمان عملی حب دنیا چگونه است؟

۸- اقسام اسباب مشغولی دل چیست؟

۹- ثمرات حضور قلب در نماز چیست؟

ز) فرضیه تحقیق

قبولی تمام عبادات تابع نماز است اگر نماز درست نباشد و مورد قبول حضرت حق قرار نگیرد تمام اعمال خوب انسان نابود می شود. رأس همه عبادات نماز است و شرط قبولی نماز حضور قلب می باشد. اگر بخواهیم به نمازی که همراه با حضور قلب باشد برسیم باید چیزهایی که مانع از ایجاد حضور قلب در نماز می شود را شناسایی کنیم و این موانع را از درون خود ریشه کن کنیم تا بتوانیم نمازی با حضور قلب داشته باشیم. مثل حب دنیا، وسوسه های شیطان، هرزه گردی خیال... برای ایجاد حضور قلب در نماز عواملی وجود دارد که تا زمانی که این عوامل به وجود نیاید و به کار گرفته نشود حضور قلب هم در نماز ایجاد نمی شود مثل خشوع و توجه به اسرار باطنی نماز و ... می باشد.

ح) روش تحقیق

روش تحقیق بر اساس راهکار شیوه ی جمع آوری اطلاعات کتابخانه ای است زیرا در نگارش رساله از اطلاعات ثبت شده استفاده نموده ام و یا جهت گیری کلی در مسیر تحقیق روش تحقیق توصیفی است و تحقیقات دینی و بنیادی است.

ط) ساختار تحقیق

این تحقیق علاوه بر کلیات آن از چهار فصل تشکیل شده است.

فصل اول: معنای قلب و معنای حضور قلب و بیان ثمرات حضور قلب در نماز.

فصل دوم: بیان اهمیت حضور قلب در قرآن و روایات و ثمرات حضور قلب پرداخته.

فصل سوم: موانع حضور قلب در نماز

فصل چهارم: عوامل حضور قلب در نماز

ی) تعریف مفاهیم و اصطلاحات کلیدی

۱- قلب: دل، وسط و مغز و خاص از هر چیزی^۱ قلب عضو ضربان‌داری است که ضربان‌هایش گردش خون را در عروق موجب می‌شود قلب در انسان به شکل عضله‌ای است که میان تهی و قابل انقباض که از کیسه خارجی به نام پریکارد یا برون شامه دل احاطه شده است و از طرف داخل نیز پرده‌ای موسوم به آندرکارد یا درون شاخه دل آن را پوشانده است.

خاطر، ضمیر، دانش علم، میان، وسط، درون، داخل، مرکز دگرگون‌کردن چیزی را و همچنین به معنی ناسره آمده است:^۲

قلب: برگردانیدن و بازگونه کردن.^۳

قلب: دل، اندام مجوف ماهیچه‌ای ضربان‌دار مرکز دستگاه گردش خون در سینه انسان و حیوانات دیگر که دارای گردش خون هستند.^۴

قلب: برگردانیدن واژگون ساختن چیزی در فارسی به معنی سیم و زرناسره هم می‌گویند.^۵

قلب: بر دل کسی زدن، پشت چیزی را به جانب شکم گردانیدن، برگردانیدن، میراندن خدای کسی را.^۶

۲- حضور قلب: در اصطلاح عرفانی حضور مقابل غیبت است و در اصطلاح عرفا و متصوفه غیبت از خلق و حضور عند الحق است. مقام وحدت را نیز حضور گویند. حضور عبارت از حضور قلب است، نزد آنچه پنهان از چشم است به واسطه صفاء یقین به نحوی که مانند حاضر است نزد او گرچه غایب است از او.

هر گاه گفته شود که فلان حاضر است، معنای آن این است که به قلب خود حاضر نزد خدای

خود است و غافل از او نیست و او را فراموش نکرده است و دائم‌الذکر است.^۱

۱ - خلیل‌جر، «فرهنگ لاروس» سیدحمید طبیبیان، تهران، امیرکبیر ۱۳۷۹، ج دوم، ص ۱۶۶۰

۲ - محمدمعین «فرهنگ فارسی» تهران سرایش، چاپ اول، ۱۳۸۰، ص ۷۶۵

۳ - غلامرضا انصاف‌پور، «کامل فرهنگ فارسی» تهران زوار، چاپ چهارم ۱۳۷۹، ص ۸۲۳

۴ - همان، ص ۸۲۳

۵ - حسن عمید، «فرهنگ عمید»، تهران، امیرکبیر، چاپ دهم، ۱۳۷۴، ج اول

۶ - علی‌اکبر دهخدا، «فرهنگ دهخدا»، تهران، سیروس، ۱۳۳۴، ج ۳۸، ص ۳۹۱